

กำเนิดนิกายสรวาสตีวาท (2)

説一切有部の成立 (2)

มีโตะโมะ เคนโย

การกำเนิดนิกายสรวาสติวาท (2)

มิโตะโมะ เคนโย

บทคัดย่อ

นิกายสรวาสติวาทเป็นหนึ่งใน 18 นิกายแห่งยุคแตกนิกายของพระพุทธศาสนาในสมัยอินเดียโบราณ ชื่อ นิกายชี้ให้เห็นว่า นิกายสรวาสติวาทยอมรับการมีอยู่จริงของสรวพลิง ก่อให้เกิดเป็นข้อสงสัยว่า “สรวาสติ” เป็นชื่อที่มีมาตั้งแต่แรกหรือไม่ เนื่องจากนิกายสรวาสติวาท มีชื่อเรียกอื่นอีก ได้แก่ เหตุวาท 一切語言部 วิภัชยวาทิน ตามที่ได้บันทึกไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ

คำว่า “สัพพัตถวาท” เป็นชื่อเรียกที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของคำสอนนิกายนี้ ที่คาดว่า เป็นชื่อเรียกที่มีมาก่อนแนวคิดเรื่อง ‘สรวพลิงมีอยู่จริง’ จะได้รับการจัดระบบ ภายหลังจึงมีชื่อเรียกว่า สัพพัตถวาท หรือสรวาสติวาท นี่เป็นข้อสมมติฐานที่จะทำการหาคำตอบในบทความ

คำสำคัญ : สรวาสติวาท, เหตุวาท, วิภัชยวาทิน, สัพพัตถวาท, สัพพัตถวาท

說一切有部の成立 (2)*

MITOMO Kenyō**

Abstract

說一切有部は現実肯定的にとれる名称を付けていますが、はたして彼ら自身当初から說一切有部と称していたのだろうかと素朴な疑問を抱かざるを得ない。說一切有部はまた說因部、因論、一切語言部、分別說部などと称されていたと伝承されており、もともとは彼らがそれぞれ称していたようだ。sabbatthavāda という名称は一切が有るという教理が整理される以前の特色を示しており、後に sabbatthivāda、sarvāstivāda と自他とも呼ぶようになったのではないかと考えられる。その問題を明らかにしたい。

キーワード：說一切有部, 說因部, 分別說部, sabbatthavāda, sabbatthivāda

* ตีพิมพ์ใน *Journal of Indian and Buddhist Studies* 印度学仏教学研究 89 : 1-11 แปลและเรียบเรียงโดย เมธี พิทักษ์ธีระธรรม

** ศาสตราจารย์กิตติคุณ Mitomo Kenyō (三友健容) มหาวิทยาลัยวัชรโฆ (立正大学) โตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

1. บทนำ¹

ชื่อนิกายในพระพุทธศาสนายุคแตกนิกายในอินเดีย มีการเรียกขานแตกต่างกันออกไปตามชื่อพื้นที่ที่นิกายนั้นเผยแผ่ อยู่บ้าง ตามชื่อผู้นำที่เป็นอาจารย์บ้าง ตามมติธรรม²ที่นิยม ความเป็นนิกายนั้น ๆ บ้าง ในกรณีหลัง หนึ่งในนั้นคือนิกาย สรวาสติวาท ซึ่งตั้งชื่อด้วยการยอมรับการมีอยู่จริง [ของสรวพลิง]

1 บทความนี้แปลและเรียบเรียงมาจากบทความภาษาญี่ปุ่นชื่อว่า “説一切有部の成立” ของศาสตราจารย์กิตติคุณ Mitomo Kenyō แห่งมหาวิทยาลัย รัชโช ซึ่งได้มอบให้ทางวารสารธรรมธाराเป็นผู้ถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาไทย ทางวารสารจึงนำมาลงในหมวดบทความพิเศษ เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษา ซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นนี้ ทางวงวิชาการพุทธศาสตร์บ้านเรายังมี น้อยมาก หรือเรียกว่าแทบไม่ปรากฏให้เห็น ดังนั้น จึงเป็นโอกาสสำหรับผู้กระหายใคร่รู้ในการศึกษา เนื่องจากบทความมีความยาวและเป็นการ ศึกษาโดยสำรวจคัมภีร์ที่แตกต่างจำนวนมาก ทั้งของพระพุทธศาสนาฝ่าย เหนือ-ใต้ ซึ่งวงวิชาการในประเทศไทยไม่คุ้นเคย จึงขอแบ่งลง เป็น 2 ตอน นอกจากนั้น เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้อ่าน จะเพิ่มการอธิบายคำศัพท์หรือประเด็นที่ไม่คุ้นเคยให้เหมาะสมกับเนื้อหา และเวลา ในกรณีที่เพิ่มเติมข้อมูล จะใส่ (ผู้แปล) กำกับไว้ ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบคุณ รศ.ดร. สุมาลี มหณรงค์ชัย ที่ได้ให้คำแนะนำต่าง ๆ

2 คำว่า มติธรรม สื่อถึง คำสอนหลักของนิกายต่าง ๆ หรืออาจเรียกว่า หัวข้อธรรมหลักของนิกายต่าง ๆ ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ให้การชี้เฉพาะลงไป ดังนั้น คำว่า มติธรรม ในที่นี้ ผู้แปลมุ่งหมายถึง คำสอนหลักหรือหัวข้อธรรม เฉพาะนิกายนั้น ๆ ในยุคพระพุทธศาสนาที่แตกเป็น 18 นิกายเป็นต้นมา (ผู้แปล)

ทั้งที่ในยุคพระพุทธศาสนาดั้งเดิมได้ปฏิเสธการมีอยู่จริงของโลก เพราะโลกเต็มไปด้วยความทุกข์ ดังนั้น จึงทำให้เกิดข้อสงสัยว่า ในยุคแรกของนิกายนี้ได้เรียกกลุ่มของตัวเองว่าเป็นนิกายหนึ่งชื่อ “สรวาสติวาท³ (ภาษาสันสกฤต, ภาษาบาลี: สัพพัตติวาท⁴ , ภาษาจีน: 説一切有部)” หรือไม่

นอกจากนั้น นิกายนี้ยังมีชื่อเรียกอีกหลายชื่อตามตำนานต่างๆ เช่น เหตุวาทีน (因論) วิชัชยวาทีน (分別説部) มุรุณฑกะ (Muruntaka) และ 一切言語部 ซึ่งอาจเป็นชื่อของนิกายมาแต่เดิม ทว่าภายหลังได้มีการจัดระบบเนื้อหาของมติธรรม ก่อเกิดลักษณะเฉพาะตนที่โดดเด่น ทำให้ทั้งฝ่ายตนเองและฝ่ายอื่นเรียกว่า “สรวาสติวาท” หรือไม่ ในลำดับถัดไปจะสำรวจรายชื่อทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วข้างต้นในหลักฐานต่าง ๆ

-
- 3 นักวิชาการต่างประเทศมักจะเรียกชื่อนิกายนี้ว่า สรวาสติวาทิน ซึ่งผู้แปลสันนิษฐานว่า เป็นคำศัพท์ที่ปรากฏในคัมภีร์สันสกฤต จึงเรียกตามชื่อที่ปรากฏในหลักฐานว่า สรวาสติวาทิน เช่นนี้สืบต่อกันมา แต่เพื่อเป็นการป้องกันความสับสน และอำนวยความสะดวกแก่ผู้อ่าน ผู้แปลจึงใช้คำว่า สรวาสติวาท ตลอดทั้งบทความนี้ (ผู้แปล)
- 4 คำว่า “สัพพัตติวาท” ปรากฏในคัมภีร์ **ทีปวังสะ** ส่วนคำว่า สัพพัตติวาท ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ **กถาวัตถุอรรถกถา** สำหรับคำว่า สัพพัตติวาท เป็นคำที่นิยมใช้ในวงวิชาการพุทธศาสนาบ้านเรา เนื่องจากอรรถกถาบาลีฉบับสยามรัฐมีคำอ่านที่แตกต่างจากฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ (PTS) ในกรณีนี้ไม่ทราบอย่างแน่ชัดว่า คำว่า “สัพพัตติกะ” มาจากคำว่า ① สัพพัตตะ+อิกะ หรือ ② สัพพัตติ+กะ ซึ่งความหมายของ ① และ ② จะมีความหมายต่างกันมาก เนื่องจากเป็นประเด็นที่ต้องวิเคราะห์อย่างละเอียด จึงขอนำเสนอในโอกาสต่อไป ในบทความนี้จะขอใช้คำศัพท์ตามภาษาบาลีฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ ซึ่งผู้เขียนคือ Mitomo ใช้เป็นต้นฉบับ (ผู้แปล)

2. การกำเนิดสรวาสติวาท

บทความนี้เป็นตอนต่อจากบทความ “การกำเนิดนิกายสรวาสติวาท (1)”⁵ ซึ่งได้กล่าวค้างไว้ในตอนก่อน ข้อ ง) เหตุวาท (Hetuvāda) เป็นประเด็นเกี่ยวกับมติธรรมของนิกายเหตุวาทที่ปรากฏในคัมภีร์ **กถาวัตถุและกถาวัตถุอรรถกถา** ได้นำเสนอมติธรรมไปแล้ว 5 หัวข้อ ได้แก่ 1) อาสวกถา 2) สัญญาเวทยิตกถา 3) อสัณฺณสัตตูปิกากถา 4) สุขานุปปทานกถา 5) อินทริยพัทธกถา ในบทความนี้จะแปลส่วนที่เหลือให้จบสมบูรณ์

ข้อตกลงเบื้องต้น

- [] เป็นเครื่องหมายที่ผู้แปลใช้ในกรณีเสริมความ โดยตัวผู้แปลเอง
- () เป็นเครื่องหมายแสดงถึง คำอธิบายความหมาย, คำศัพท์เดียวกัน แต่ต่างภาษา, คำที่ปรัวรต, การใส่ตัวเลขข้อ เป็นต้น

ง) เหตุวาท (Hetuvāda)

6. ฐเปตวา อริยมัคคันตีกถา ในคัมภีร์ **กถาวัตถุอรรถกถา** กล่าวไว้ดังนี้

ในประเด็นนี้เป็นความเห็นของพวกเหตุวาททั้งหลาย ที่พิจารณาว่า [พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส] ว่า อริยมรรค คือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ทางที่มุ่งไปสู่การดับทุกข์) ดังนั้น ยกเว้น

5 เมธี พัทธกษิระธรรม แปล (2560: 89-123).

อริยมรรคแล้วสังขารที่เหลือชื่อว่าเป็นทุกข์⁶

ทางคัมภีร์ของนิกายสรวาสติวาท เช่น คัมภีร์ **มหาวิภาษา**⁷ ปรากฏแนวคิดหนึ่งที่ไม่ได้ระบุว่าเป็นกลุ่มใดมีความเห็นว่า ในอริยสัจ 4 มีเพียงมรรคสัจเป็นปรมาตตสัจ ที่เหลือนอกนั้นคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ 3 อริยสัจนี้เป็นสมมติสัจ⁸ แต่ไม่ปรากฏข้อมูลที่อ้างว่า ยกเว้นมรรคสัจแล้ว สังขาร

6 Satō (1991: 759); Kv-a: 1682-4; อภ.ปญจ.อ. 81/534-535 (แปล.มมร.2537). cf. Kv: 548-549. อภ.ก. 81/1705-1707/533-534 (แปล.มมร.2537); อภ.ก. 37/789-790/824-825 (แปล.มจร). ในสำนวนของ มมร.2537 มีตกหล่นคำแปลในประโยคถามตอบระหว่างสกวาทิและปรวาทิในส่วนที่ว่า *Nanu cattāri ariyasaccāni vuttāni Bhagavatā Dukkhaṃ, Dukkhasamudayo, Dukkhanirodho, Dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti? āmanta.*

7 T27: 399c.

8 คำไทยอิงบาลีเรียกว่า สมมุติสัจจะ (บ้างก็เรียก สมมติสัจจะ ในที่นี้เพื่อให้สอดคล้องกับคำว่า อริยสัจ จึงขอใช้คำว่า สมมุติสัจ) ส่วนทางภาษาสันสกฤตเรียกว่า สัมภูติสตุย หากปวิวรรตเป็นอักษรโรมันจะได้ดังนี้ *sammuti-sacca* และ *saṃvṛti-satya* ตามลำดับ เมื่อพิจารณาถึงความหมายในเชิงปรัชญาทางพระพุทธศาสนา แทบจะไม่มี ความแตกต่าง ทั้งคู่มีความหมายว่า conventional truth แต่หากพิจารณา ด้านนิรุกติศาสตร์ต่อคำว่า *sammuti* และ *saṃvṛti* อาจไม่ได้มาจากธาตุเดียวกัน เมื่อเปิดพจนานุกรมบาลีโรมันอังกฤษ ฉบับ PTS (ขอเรียกเป็นคำย่อว่า PTSD) คำว่า *sammuti* หมายถึง (1) consent, permission (2) choice, selection (3) fixing, determination (4) common

ทั้งหลายเป็นทุกข⁹

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

consent, general opinion, conventional ในความหมายที่ (4) common consent, general opinion, conventional จะใช้กับคำว่า *sacca* เป็น *sammuti-sacca* PTSD อธิบายว่า คำว่า *sammuti* มาจาก *saṃ + √man* (หากแปลตามรูปศัพท์ แปลว่า to think together) แต่คำว่า *saṃvṛti* ที่เป็นภาษาสันสกฤต มาจากคำว่า *saṃ + √vr* (to hide, to cover และก็มีอีกความหมายคือ to choose, to select แต่นักวิชาการมักอธิบายว่า *saṃvṛti* ว่ามาจาก *√ vr* ที่มีความหมายว่า to hide, to cover) มีนักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่า คำว่า *saṃvṛti* มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า *sammata* พบในคัมภีร์พุทธศาสนาบางแห่งที่มีการใช้ภาษาสันสกฤตแต่ก็ไม่ใช่ภาษาสันสกฤตแบบแผน (Classical Sanskrit) โดยเรียกสันสกฤตแบบนี้ว่า Buddhist Hybrid Sanskrit ดังนั้น จึงคิดว่า *saṃvṛti* เป็น Hyper-Sanskrit ของคำว่า *sammuti* ของบาลี

ผู้แปลได้ยกประเด็นดังกล่าวข้างต้นขึ้นมา เนื่องจากเวลาแปลบทความต่างสายจารีต ต่างแนวคิด จะค่อนข้างลำบากในการใช้คำศัพท์สันสกฤต เนื่องจากผู้อ่านมักจะคุ้นเคยกับคำศัพท์บาลีเป็นส่วนใหญ่ แม้จะกล่าวถึงข้อมูลในคัมภีร์ของนิกายสรวาสติวาทที่ใช้ภาษาสันสกฤตแบบแผน แต่เพื่อให้มีความเข้าใจในบริบท ไม่ลึกลับทางภาษา และเป็นเอกภาพดังนั้นในที่นี้จึงใช้คำศัพท์อิงบาลีเป็นส่วนใหญ่ แต่จะอธิบายความหมายของคำศัพท์และยกประเด็นที่น่าสนใจเป็นกรณี ๆ ไป (ผู้แปล)

- 9 ในคัมภีร์ **กถาวัตถุอรกถก** ได้ให้รายละเอียดจากมุมมองของฝ่ายตนเองต่ออนิกายเหตุวาท ดังนี้ (1) ยกเว้นอริยมรรค สังขารที่เหลือเป็นทุกข

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

7. อินทริยภคตา ในคัมภีร์ กถาวัตถุอรุทธกถา กล่าวไว้ดังนี้

ในประเด็นนี้ เป็นความเห็นของพวกเหตุวาทและมหิงสาสกะทั้งหลายว่า สัตถาที่เป็นโลกียะ ได้ชื่อว่าเป็นแค่สัตถาเท่านั้น ไม่เรียกว่าเป็นสัทธินทรีย, วิริยะที่เป็นโลกียะ ได้ชื่อว่าเป็นวิริยะเท่านั้น ไม่เรียกว่าเป็นวิริยินทรีย, สติที่เป็นโลกียะ ได้ชื่อว่าเป็นสติเท่านั้น ไม่เรียกว่าเป็นสตินทรีย, สมาธิที่เป็นโลกียะ ได้ชื่อว่าเป็นสมาธิเท่านั้น ไม่เรียกว่าเป็นสมาธินทรีย, ปัญญาที่เป็นโลกียะ ได้ชื่อว่าเป็นปัญญาเท่านั้น ไม่เรียกว่าเป็นปัญญินทรีย¹⁰

จากข้างต้นเป็นความเห็นของนิกายเหตุวาทและมหิงสาสกะด้านนิกายมหาasanghika เห็นว่า สัมมาทิฐิและศรัทธาในระดับโลกียะไม่มี

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

(2) ในคำถามที่ว่า มีอริยสังเพียง 3 เท่านั้น เหตุวาทได้ตอบรับ และตอบปฏิเสธ (3) ทุกข์สมุทัยก็เป็นทุกข์ ในกรณีที่มีความหมายว่า ไม่เพียงจากที่กล่าวมาข้างต้นในข้อ (2) กรณีที่เหตุวาทยอมรับว่า มีอริยสังเพียง 3 ประการ ก็จะเท่ากับว่า คำว่าสังขารหรือคำว่าทุกข์เทียบเท่ากับอริยสังทั้ง 3 ประการ และหากนำมาเทียบเคียงกับข้อมูลของคัมภีร์ **มหาวิภาษา** ซึ่งมีกลุ่มที่กล่าวว่า อริยสัง 4 มีเพียงอริยมรรคที่เป็นปรมาตถสัง ที่เหลือนอกนั้นคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ 3 อริยสังนี้เป็นสมมติสัง ก็จะถูกกล่าวหาว่า วิวาทะได้มีการปรับเปลี่ยนไป ซึ่งในประเด็นนี้ เป็นประเด็นที่เข้าใจได้ยาก หวังว่าจะมีนักวิชาการรุ่นใหม่ในอนาคตทำการค้นคว้าให้กระจ่างแจ้ง (ผู้แปล)

10 Satō (1991: 759); Kv-a: 183-184; อภิ.ปญจ.อ. 81/633-634 (แปล.มมร.2537). cf. Kv: 589-592.อภิ.ก. 81/1801-1808/629-633 (แปล.มมร.2537); อภิ.ก. 37/853-856/887-891(แปล.มจร).

แต่นิกายสรวาสติวาทกลับเห็นว่าทั้งสองอย่างมีในระดับโลกียะ¹¹ นอกจากนี้ นิกายสรวาสติวาทเห็นว่า ปุุณชนที่ไม่มีกุศลมูลสมุจเฉท หมายถึง ปุุณชนที่มีศรัทธาย่อมมีอินทรีย์ประกอบไปด้วยศรัทธินทรีย์เป็นต้น¹² ดังนั้น ความเห็นของนิกายเหตุวาท และนิกายสรวาสติวาทในประเด็นนี้มีความแตกต่างกัน อนึ่ง พากย์จีนทั้ง 3 ส่วนของคัมภีร์ **สมยเภทปรจนจักร** มีบันทึกไว้ว่า นิกายมหายาน (มหายาน) เห็นว่า มีสัมมาทิฐิในระดับโลกียะ แต่ไม่มีศรัทธินทรีย์ในระดับโลกียะ¹³

8. ญาณกถา ในคัมภีร์ **กถาวัตถุอรธกถา** กล่าวไว้ดังนี้

ในประเด็นนี้ ญาณมีอยู่ด้วยกัน สองประเภท (1) โลกียะ (2) โลกุตตระ... [แต่] สำหรับความเห็นของพวกเขาเหตุวาททั้งหลาย พิจารณาว่า.....ดังนั้น ญาณจึงไม่มีแก่ปุุณชน¹⁴

นิกายสรวาสติวาทยอมรับการประหารกิเลส (斷惑, *kleśaprahāṇa*) ด้วยญาณที่ยังมีอาสวะ (有漏智, *sāsravajñāna*) ดังนั้น ความเห็นของนิกายเหตุวาทในประเด็นนี้ต่างกับนิกายสรวาสติวาทอย่างสิ้นเชิง¹⁵

11 Teramoto and Hiramatsu (1974: 54); T27: 7c; 異部宗輪論述記發軔下20右.

12 T27: 767b.

13 Teramoto and Hiramatsu(1974: 71).

14 Satō(1991: 839); Kv-a: 186; อภิ.ปญจ.อ. 81/643-644 (แปล.มมร. 2537). cf. Kv: 595-596. อภิ.ก. 81/1814-1817/642-643 (แปล.มมร. 2537); อภิ.ก. 37/863-865/896-987(แปล.มจร).

15 T27: 502b.

9. อปรินิปัตตนิคคา ในคัมภีร์ กถาวัตถุอรรถกถา กล่าวไว้ดังนี้

มีความเห็นของพวกอุตตตราปถกะ (พวกที่อยู่ทางด้านเหนือ) บางพวกและพวกเหตุวาท ทั้งหลายที่ว่า “ทุกข์เท่านั้นเป็นปรินิปัตตนะ (สำเร็จมาจากเหตุ) ส่วนธรรมที่เหลือคือ ชันธ อายตนะ ชาติ อินทรีย์ เป็นอปรินิปัตตนะ (ไม่สำเร็จจากเหตุ)” เพราะอาศัยคำ [ที่ผู้เป็นศาสดาในปาฐะ] ว่า

“ก็ทุกข์เท่านั้นย่อมเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นย่อมตั้งอยู่และย่อมดับไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ”¹⁶

...[สกวาทิ] ได้กล่าว [สอบถามไป] ว่า “รูปไม่ใช่ไม่เที่ยง [ใช่ไหม]” เป็นต้น เพื่อท้วงว่า หากรูปเป็นอปรินิปัตตนะ คงไม่มีสภาวะที่เรียกว่า “ไม่เที่ยง” เป็นต้น¹⁷

สำหรับประเด็นนี้ นิกายสรวาสติวาทเห็นว่า รูปมีอยู่จริงในกาลทั้งสาม (อดีต, อนาคต และปัจจุบัน) ส่วนชันธ 5, อายตนะ 12, ชาติ 18, อินทรีย์ 22 ก็มีสภาวะ ดังนั้น ความเห็นของนิกายเหตุวาทในคัมภีร์ **กถาวัตถุอรรถกถา** จึงตรงข้ามกับมติธรรมของนิกายสรวาสติวาท

มติธรรมของนิกายเหตุวาทที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ **กถาวัตถุและ**

16 SN I: 135.

17 Satō(1991: 906); Kv-a: 201; อภิ.ปญจ.อ. 81/723-724(แปล.มมร. 2537). cf. Kv: 626-627. อภิ.ก. 81/1893-1897/721-723(แปล.มมร. 2537); อภิ.ก. 37/917-918/943-944(แปล.มจร).

กถาวัตถุอรรถกถา ของสายคัมภีร์บาลี ยังมีข้อกังขาอยู่ไม่น้อย และไม่เห็นคุณลักษณะพิเศษใดจากชื่อนิกายคือ **เหตุวาท** ที่มีความหมายว่า **วาทะที่กล่าวเกี่ยวกับเหตุ** ส่วนคัมภีร์บาลีที่บันทึกเรื่องราวการแตกนิกายและกึ่งนิกาย ก็ไม่ปรากฏชื่อนิกายเหตุวาท มีแต่ในคัมภีร์ **กถาวัตถุอรรถกถา** ที่มีชื่อของนิกายเหตุวาทปรากฏ ซึ่งถูกกล่าวว่าเป็นนิกายที่มีความเห็นในมติธรรมต่าง ๆ ที่แตกต่างจากความเห็นของฝ่ายสกวาทิ โดยสกวาทิในที่นี้หมายถึง ฝ่ายพระโมคคัลลสีบุตรติสสเถระ ดังนั้นข้อมูลของนิกายเหตุวาทที่ปรากฏในคัมภีร์บาลีข้างต้นไม่มีหลักฐานใดที่ยืนยันได้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับนิกายสรวาสติวาทและนิกายเหตุวาทว่าเป็นนิกายเดียวกัน

แต่ในคัมภีร์ **มหาวิภาษา** ที่เป็นคัมภีร์ของนิกายสรวาสติวาทเอง ได้กล่าวถึงประเด็นวิวาทะเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องสรรพสิ่งมีอยู่ในกาลสาม โดยมีการซักถามว่า “หากกาลสามไม่มีอยู่จริง ในขณะที่วิบากเหตุปรากฏขึ้นในปัจจุบัน จะได้รับวิบากผลในกาลใด”¹⁸ ซึ่งวิบากเหตุ, วิบากผล และปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้นเกี่ยวข้องกับโครงสร้างของหลักธรรมในส่วนพระอภิธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของนิกายสรวาสติวาท ที่เรียกว่าเหตุ 6 ปัจจัย 4 และผล 5 และด้วยเหตุนี้ จึงไม่ได้เป็นปัญหาแต่อย่างใดในการเรียกขานนิกายสรวาสติวาทอีกชื่อหนึ่งว่า “เหตุวาท หรือเหตุวาทิน” ที่ปรากฏในคัมภีร์ **มหาวิภาษา**

จ) 一切語言部 (*yīqiè yǔyán bù*)

ในคัมภีร์ **มัณฺฑุศรีปริปถจฺฉา** ได้ปรากฏชื่อ 一切語言部 (*yīqiè yǔyán bù*) ซึ่งอธิบายว่าเป็นนิกายสรวาสติวาท เพราะเป็นกลุ่มที่เห็นว่า “สรวพลิงมีอยู่” ดังนั้น จึงต้องอธิบายเกี่ยวกับสรวพลิง ส่วนในคัมภีร์ 三論玄義 (*sān lùn xuán yì*) บันทึกว่า หลังจากพุทธปรินิพพานสามร้อยปี หลังจากสมัยของพระกาตยายนีปุตระ เถรวาทได้เริ่มแบ่งออกเป็น 2 นิกาย ได้แก่ นิกายศิษย์เถรวาท และนิกายสรวาสติวาท

นิกายศิษย์เถรวาทถือพระสูตรเป็นหลัก ละทิ้งพระอภิธรรมที่เป็นคัมภีร์ตีความพระสูตร ไม่เห็นถึงความสำคัญของพระอภิธรรม เนื่องจากพิจารณาว่ามีความบกพร่องอยู่ ด้วยเหตุนี้จึงทิ้งพระอภิธรรมปิฎก รวมไปถึงพระวินัยปิฎกด้วยเช่นกัน

ฝ่ายนิกายสรวาสติวาทถือพระอภิธรรมว่าเป็นที่สุด แต่ก็เผยแพร่พระสูตรเหมือนกับนิกายศิษย์เถรวาทที่รับสืบทอดต่อมาจากพระมหา-กัสสปะจนถึงพระอุปัคฺคตะ คาดว่าในสมัยของพระปฺรภาณะได้เริ่มเน้นหนักในการเผยแพร่พระอภิธรรมมากกว่าพระสูตร จนกระทั่งในสมัยพระกาตยายนีปุตระ พระอภิธรรมมีความรุ่งเรืองอย่างมาก ในที่สุดจึงแตกออกมาเป็นนิกายที่เน้นการอธิบาย (語言)¹⁹ โดยมีการตีความพระสูตรมากกว่าเน้นหนักไปที่ทรงจำพระสูตร แต่ยังไม่ปรากฏชื่อนิกาย 一切語言เป็นภาษาสันสกฤต

ในคัมภีร์ 三論玄義檢幽集 (*sān lùn xuán yì jiǎn yōu jí*)²⁰

19 Sanrongengi (1918: 394).

20 Sanrongengi (1918: 395).

ได้อธิบายศัพท์คำว่า “語言” คือ “說” (*shuō* วาหะ?, คำอธิบาย?) แต่ไม่ใช่เป็นคำแปลที่มาจากคำว่า สรว-อัสติ-วาท *Sarva-asti-vāda* หากพิจารณาจากคำแปลภาษาดังกล่าวกลับไปเป็นภาษาสันสกฤต อาจเป็นคำว่า *Sarva-vākya-vāda* แต่ก็ไม่ปรากฏชื่อนี้ในศิลาจารึก ส่วนในคัมภีร์ **มัณฑุสรีปริพจน์** ผู้แปลได้แปลชื่อนิกาย เอกวยุวหาริกะ (*Ekavyavahārika*) เป็นภาษาจีนว่า “執—語言 (*Zhí yī yǔyán*)” ดังนั้น เมื่อพิจารณาเทียบคำว่า “語言 (*yǔyán*)” ที่แปลมาจาก คำว่า “*vyavahārika*” และคำว่า 語言 ในศัพท์คำว่า “一切語言部” อาจมาจากคำสันสกฤตว่า “*Sarva-vyavahārika* (สรววยุวหาริกะ)” ซึ่งนิกายนี้อาจไม่ได้ใช้ชื่อว่า สรวาสติวาท มาแต่เดิม แต่จนกระทั่งปัจจุบัน แม้หลักฐานทางโบราณคดีก็ยังไม่พบชื่อนิกาย “*Sarva-vyavahārika*” ในศิลาจารึก ชื่อนิกายสรวาสติวาทปรากฏอยู่ในศิลาจารึกมีอยู่ 10 แห่งด้วยกัน²¹ ในจารึกที่เก่าที่สุด ปรากฏชื่อว่า *Sarvastivat[r]ana*²² ส่วนที่อื่น ๆ ก็ปรากฏชื่อว่า *Sarvastivaana*, *Sarvastivatina* เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม จากศิลาจารึกข้างต้นเหล่านี้ บ่งบอกว่า “ชื่อ” ของนิกายสรวาสติวาท เป็นที่รู้จักแล้วในสมัยนั้นอย่างแน่นอน เพียงแต่ไม่ใช่จารึกด้วยชื่อที่ใช้เป็นคำสันสกฤตแบบแผน ฝ่ายคัมภีร์ **ทีปวังสะ มหาวังสะ** ที่เป็นคัมภีร์ทางสายบาลี มีการบันทึกคำว่า “สัพพัตถวาทีน” (*Sabba-attha-vādin*) และพบคำว่า “อตัถวาทีน”

21 Tsukamoto (1980: 488ff.).

22 บางทีก็เขียนว่า *Sarvastivatana* (พจนานุกรมคานธารี CKI 48, A15-16, J3). (ผู้แปล)

(*attha-vādin*) ในพระสูตรของคัมภีร์บาลี²³ กล่าวคือ ในคัมภีร์ **ทีฆนิกาย** มีบันทึกว่า

“จนฺทะ ด้วยเหตุนี้ ตถาคตเป็นกาลวาที ภูตวาที อัตถวาที รัम्मวาที วินยวาที ในธรรมทั้งหลายที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า ตถาคต”²⁴

เนื้อหาในพระสูตรที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ไม่พบการอ้างถึงในประเด็นเกี่ยวกับ “สรรพสิ่งมีอยู่” ที่ปรากฏในคัมภีร์ **มหาวิภาษา** อย่างไรก็ตาม คงจะทราบถึงคำว่า “สัพพัตถวาทีน” (*Sabba-attha-vādin*) ที่มีความหมายในแง่ที่ว่า “ผู้กล่าวเกี่ยวกับธรรมที่เป็นความจริง, เป็นอัตถะ (*attha*) ทั้งหมด” นอกเหนือจากตัวอย่างข้างต้นที่พบคำว่า “อัตถวาทีน” (*attha-vādin*) ในคัมภีร์ **ทีฆนิกาย** แล้ว ยังพบในคัมภีร์ **อังคุตตรนิกาย** ในพระไตรปิฎกบาลีอีกด้วย ดังนี้

“ภิกขุทั้งหลาย แม้จะเป็นคนแก่อายุ 80, 90, 100 ปี ก็ตามแต่เขาเป็นอกาลวาที อกุตวาที อนัตถวาที อรัम्मวาที อวินยวาที เขาคณนั้นย่อมได้ชื่อว่า เป็นเถระที่โง่เขลา โดยแท้

ภิกขุทั้งหลาย แม้จะเป็นเด็ก ยังเป็นหนุ่มรุ่นเยาว์.....แต่เขาเป็นกาลวาที ภูตวาที อัตถวาที รัम्मวาที วินยวาที...เขาคณนั้นย่อม

23 Nanden 17: 331-332, 18: 40, 44: 280.

24 DN III: 135; Nanden 8: 171; T1: 75c.

ได้ชื่อว่า เป็นเถระที่ฉลาด โดยแท้”²⁵

จากข้างต้น เป็นการนิยามความเป็น “พระเถระ” ว่ามีคุณสมบัติใดบ้าง หนึ่งในนั้นคือการเป็น “อัสถวาทิน” (*attha-vādin*) หากคำว่า “อัสถะ” มีความหมายว่า “ความหมายของคำศัพท์” ก็จะแปลเป็นภาษาจีนได้ว่า “一切語言” แต่ความหมายของคำว่า “อัสถะ” (สันสกฤต: *artha*) มีได้หลายความหมาย ได้แก่ เป้าหมาย, สิ่งที่ถูกรู้ ในกรณีนี้หมายถึง รูป, รส กลิ่น, เสียง, สัมผัส, ธรรม

ด้านคัมภีร์ **มหาวิภาษา** มีหลักธรรมที่กล่าวว่า หากปราศจากการรับรู้โดยผ่านอายตนะภายในทั้ง 6 ได้แก่ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ ก็ไม่มี “สิ่งที่เป็นเป้าหมายในการถูกรู้ (รูป, รส กลิ่น, เสียง, สัมผัส, ธรรม)” ดังนั้น เมื่อพิจารณาในความหมายนี้คำว่า “สัพพัตถวาทิน” (*Sabbatthavādin*) จะแปลว่า “ผู้มีวาทะเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นเป้าหมายในการถูกรู้ทั้งหมด”

25 AN II: 22; Nanden 18: 40. พระสูตรนี้ไม่พบใน 增—阿含 (*Ekottarāgama*) ที่ถูกสันนิษฐานว่า เป็นของนิกายมหาasanghika

3. วิวาทะเรื่อง “สรรพสิ่งมีอยู่” (sabbam-atthīti-vādakathā)

ในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** มีกถาชื่อว่า สัพพมตฺถิตีวาทกถา (*sabbam-atthīti-vādakathā*) กล่าวเกี่ยวกับรูปขันธ์เป็นต้นว่า มีอยู่ทั้งในอดีต อนาคต ปัจจุบัน เพราะว่าได้ละทิ้งสภาวะของขันธ์ ดังนั้นธรรมทั้งหลาย จึงจำแนกอยู่ในกาลทั้งสาม คือ อดีต อนาคต ปัจจุบัน จากความเห็นข้างต้น จึงถือว่า “สรรพสิ่งมีอยู่” ซึ่งในคัมภีร์ **กถาวัตถุอรธกถา** รจนาโดยพระพุทธโฆสะได้อธิบายไว้ว่า เป็นความเห็นของสัพพัตติวาท (*Sabba-atthi-vāda*)

คำว่า “อตฺถิ” (*atthi*) ในชื่อนิกาย “สัพพัตติวาท” (*Sabba-atthi-vāda*) เป็นคำศัพท์บาลีซึ่งตรงกับ คำว่า “อัสติ” (*asti*) ในชื่อนิกาย “สรวาสติวาท” (*Sarva-asti-vāda*) เป็นคำศัพท์ภาษาสันสกฤตที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อภิธรรม **โกศภาษยะ** แต่หากพิจารณาจากความเก่าของคัมภีร์ **กถาวัตถุอรธกถา** ที่กำเนิดอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 6 คาดว่า การใช้ชื่อ “สรวาสติวาท” เป็นที่นิยมใช้อย่างเป็นทางการแล้ว

พระปรมาจารย์ได้กล่าวถึงอาจารย์บางพวกที่มีทัศนะว่า “สรรพสิ่งมีอยู่” ในคัมภีร์ 三論玄義檢幽集 ดังนี้

สรรพชุญเญะมี 6 ชนิด แบ่งเป็น สังขตะ มี 3 อย่าง หมายถึง 3 กาล (ได้แก่ อดีต อนาคต ปัจจุบัน) และอสังขตะ มี 3 อย่าง ได้แก่ อากาศ ประติสังขยานิโรธ และอประติสังขยานิโรธ ดังนั้น 6 อย่างนี้รวมเรียกว่า “สรรพสิ่ง (*sarva*)” และ 6 อย่างนี้ก็มีอยู่ จึงกล่าวว่า “สรรพสิ่งมีอยู่ (*sarvam asti*)” ด้วยการอธิบายตามความหมายที่กล่าวมานี้ จึงเป็นที่มาของชื่อนิกาย²⁶

คัมภีร์อภิธรรม โศศภาษยะ อธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า “เพราะมีทัศนะว่า อดีต อนาคต ปัจจุบันทั้งหมดมีอยู่ พวกเขาจึงถูกเรียกว่า สรวาสติวาท”²⁷ และได้กล่าวถึง มหาอภิธรรมิกอาจารย์ทั้ง 4 ท่าน ได้แก่ *Dharmatrāta* (ธรรมตฺราตะ), *Ghoṣaka* (โฆษกะ), *Vasumitra* (วสุมิตระ), *Buddhadeva* (พุทธเทวะ) ที่อรรถาธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็น “สรรพสิ่งมีอยู่” ยิ่งไปกว่านั้น ตามความเห็นของท่านวสุพัณฺธุ ผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรม โศศภาษยะ ประเด็นการเรียกชื่อนิกายว่า สรวาสติวาท มาจากทัศนะของมหาอภิธรรมิกอาจารย์ทั้ง 4 ท่านนี้เอง

แม้จะไม่ได้กล่าวโดยตรงว่า 3 กาล (อดีต อนาคต ปัจจุบัน) มีอยู่ แต่คัมภีร์อภิธรรม วิชาญณกายศาสตร์ (阿毘達磨識身足論) มีบันทึกไว้ว่าหากไม่มีอดีต อนาคต ในหนึ่งของปัจจุบัน ก็ไม่มีการเกิดขึ้นพร้อมกันของจิต 2 ดวง การพิจารณาโลภะ โทสะ โมหะในปัจจุบันก็ไม่สามารถทำได้²⁸ ดังนั้นจึงจำเป็นที่กาล 3 ต้องมีอยู่ หมายความว่า “หลักธรรม

26 Sanrongengi (1918: 395).

27 AKBh: 296.

28 T26: 531a.

เกี่ยวกับ 3 กาลมีอยู่”ของนิกายสรวาสติวาทคงมีมาก่อนสมัยของพระ
กาทยายนีปุตระผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรม **ชฎานปรัสถาน** (阿毘達磨發智論)

นอกจากนั้น พระปรมารเถยังอรรถาธิบายในคัมภีร์ 三論玄義檢幽集
เกี่ยวกับนิกายเหตุวาทว่า นิกายนี้ได้ตั้งอรรถขึ้นมา และอรรถาธิบาย
ดังนั้น จึงเรียกว่า “นิกายเหตุวาท”²⁹ ในการอธิบายชื่อนิกายเหตุวาท
ข้างต้น มีความสอดคล้องกับบันทึกในคัมภีร์ 三論玄義³⁰ ที่กล่าวเกี่ยวกับ
นิกายนี้ว่า เป็นนิกายที่เน้นไปในด้านพระอภิธรรมซึ่งทำการอธิบายความ
มากกว่าสนใจพระสูตร

4. ความสัมพันธ์ระหว่างนิกายวาทสีปุตริยะและ นิกายสรวาสติวาท

มติธรรมของนิกายวาทสีปุตริยะคือ 五法藏 (Wǔ fǎ zāng)³¹

29 Sanrongengi (1918: 395).

30 Sanrongengi (1918: 394).

31 คำว่า 五法藏 ยังไม่ปรากฏชัดว่ามาจากคำสันสกฤตคำใด เนื่องจากยังไม่พบคัมภีร์ของนิกายวาทสีปุตริยะที่เป็นภาษาสันสกฤตในปัจจุบัน แต่เราพบเกี่ยวกับมตินี้ในคัมภีร์ AKBh ที่สุพรรณได้อ้างเกี่ยวกับประเด็นนี้ไว้ดังนี้

*pañcavidham jñeyam atītānāgatam pratyutpannam
asamskṛtam avaktavyam* (AKbh: 463).

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

หมายถึง อดีต อนาคต ปัจจุบัน อสังขตะ และบุคคลมีอยู่จริงในฐานะที่เป็นชุกฺเษยะ (ธรรมที่ควรรู้) ซึ่งมีความใกล้เคียงกับมติธรรมของนิกายสรวาสติวาทมาก หากพิจารณาจากตำนานของลังกา นิกายวัชชีปุตตะกะ (ขอเรียกชื่อนิกายตามต้นฉบับบาลี และเมื่อนำมาเทียบเรื่องราวการแตกนิกายในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเหนือได้ นักวิชาการมักจะเห็นว่าเป็นนิกายเดียวกับ นิกายวาทสีปุตฺตริยะ) และมหิงสาสกะแยกออกมาจากเถรวาท หลังจากนั้น สัพพัตถวาทแยกออกมาจากนิกายมหิงสาสกะ แต่ทางคัมภีร์ฝ่ายสรวาสติวาทคือ **สมยเภทปรजनจักร** บันทีกไว้ว่า นิกายวาทสีปุตฺตริยะ (ขอเรียกชื่อนิกายเป็นภาษาสันสกฤต) แยกออกมาจากสรวาสติวาท นอกจากนั้น ในตำนานนี้คล้ายกับจะตั้งใจปิดชื่อนิกายวาทสีปุตฺตริยะ เมื่อกล่าวถึงประเด็นของ “มูลเหตุในการแตกนิกาย” เป็นไปได้ว่ากลัวการครหา เนื่องจากนิกายสรวาสติวาทเป็นนิกายแม่ที่นิกายวาทสีปุตฺตริยะแตกออกมาก็เป็นได้

การแตกนิกายครั้งแรกเกิดขึ้นจากการเสนอวัตถุ 10 ประการของกลุ่มภิกษุวัชชีปุตตะกะ (*Vajjiputtaka-bhikkhu*) หลังจากนั้นมีการแบ่ง

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

ชุกฺเษยะหำประการ ได้แก่อดีต อนาคต ปัจจุบัน อสังขตะ อวฤตฺตฺยะ (สิ่งที่ไม่สามารถกล่าวได้)

หากพิจารณาจากหลักฐานคัมภีร์ AKBh คำว่า 五法藏 ใกล้เคียงกับ คำว่า *pañcavidham jñeyam*. Cf. 成実論 (*Chéng shí lùn*) T32: 260c⁹; ในคัมภีร์ *Laṅkāvatāra sūtra* มีบันทึกว่า *adhvatrayam anadhvaś ca avaktavyaś ca pañcamah | jñeyam etad dhi buddhānāṃ tārīkaiḥ samprakīrtyate ||* (LKV: 371¹⁴) (ผู้แปล).

แยกระหว่างกลุ่มภิกษุวัชชิปุตตะกะและพระเถระ แต่มีการตั้งคำถามว่า ชื่อของนิกายวัชชิปุตตะกะ (*Vajjiputtaka*) ซึ่งไปพ้องกับชื่อของกลุ่มภิกษุวัชชิปุตตะกะ (*Vajjiputtaka-bhikkhu*) ที่แตกออกมาจากกลุ่มพระเถระ ว่าเป็นนิกายเดียวกันหรือไม่ มีความเห็นของนักวิชาการแบ่งได้ดังนี้

1. เป็นนิกายเดียวกัน
2. วัชชิปุตตะ (*Vajjiputta*) เป็นชื่อของผู้ำนิกาย ซึ่งคาดว่าเกิดจากความสับสนระหว่าง วัชชิปุตตะกะ (*Vajjiputtaka*) และวัชชิปุตตียะ (*Vajjiputtīya*)
3. Akanuma (赤沼智善) ชี้ว่า โดยดั้งเดิม วัตสะ (*vatsa*) และ วัชชิ (*vajji*) เป็นผู้มีเชื้อสายที่แตกต่างกัน แต่เหมือนกับใช้คำว่า วัชชิปุตตะกะ (*Vajjiputtaka*) พ้องกัน

ผู้เขียนขอข้ามประเด็นเกี่ยวกับชื่อนิกายวัชชิปุตตะกะ ว่ามีกำเนิดมาอย่างไร แต่อย่างไรก็ตาม นิกายสรวาสติวาทคงไม่ยากให้มีภาพพจน์ว่ามีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มภิกษุที่เป็นต้นเหตุทำให้เกิด “การแตกนิกายครั้งแรก” ดังนั้น เพื่อแบ่งแยกกับกลุ่มภิกษุชาววัชชิที่เป็นต้นเหตุให้เกิด “การแตกนิกายครั้งแรก” คือ นิกายวัชชิปุตตะกะ เป็นนิกายที่แตกแยกจากนิกายตนเองไป โดยเมื่อระยะเวลาผ่านไป จึงปรับเปลี่ยนมูลเหตุแห่งการแตกนิกาย จากวัตถุ 10 ประการของพวกภิกษุวัชชิปุตตะกะ (*Vajjiputtaka-bhikkhu*) เป็นวัตถุห้าประการของพระมหาเถระ

ตามคัมภีร์ 部執異論疏 (*Bùzhíyìlúnsū*) ได้อธิบายชื่อนิกาย สรวาสติวาท ว่า คำว่า “สรว” (*sarva*) หมายถึง กาล มี 3 อย่าง และ อสังขตะ มี 3 อย่าง รวมทั้งหมด 6 อย่าง นี่เป็นธรรมที่มีอยู่ ผู้ที่กล่าว มติธรรมข้างต้น จึงมีชื่อเรียกว่า สรวาสติวาท

หากพิจารณาจากการตีความข้างต้นของคำว่า “สรวาสติ” ว่ามีความหมายดังที่กล่าวมา นิกายวาตสีปุตริยะก็สามารถเรียกตนเองว่าเป็น “สรวาสติวาท” ได้เช่นเดียวกัน เนื่องจากมีมติธรรมที่พ้องกันมาก แต่ที่ไม่ได้เรียกว่า “สรวาสติวาท” คาดว่า โดยดั้งเดิม นิกายสัพพัตถวาท *Sabba-attha-vāda* ยืนยันว่าเป็น “ผู้กล่าวอธิบายอรรถทั้งหมด *Sabba-attha-vāda*” ไม่ใช่ “ผู้กล่าวว่าสรรพสิ่งมีอยู่ *Sabba-atthi-vāda*” ดังนั้น ก็เช่นเดียวกัน นิกายวาตสีปุตริยะไม่ได้ใช้ชื่อนิกายที่มีความหมายว่า “สรรพสิ่งมีอยู่ *Sabba-atthi-vāda*” แต่กลับใช้ชื่อนิกายเป็นชื่ออาจารย์หรือเป็นชื่อของเชื้อสายที่เรียกว่า “วัชชิปุตตกะ” และยังมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งที่ถือกำเนิดมาจากมติธรรมของนิกาย โดยมีชื่อเรียกขานว่า “ปุคคลาวาทิน”

5. บทสรุป

ชื่อของนิกายสรวาสติวาทมีปรากฏในศิลาจารึกทั้งมฤดา, อินเดียกลาง และทางทิศพายัพของอินเดีย ซึ่งอยู่ในช่วงก่อนคริสต์ศักราช 100 ปี

Sakurabe (桜部 建) นักวิชาการญี่ปุ่นเสนอว่า ทฤษฎี ‘สามกาลมีอยู่จริง’ เป็นเบื้องต้นของแนวคิดเรื่อง อประติสังขยานิโรธ ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ **ธรรมสกันณะ** (法蘊論) และ **สังคิตติปรายายะ** (集異門論) ทั้งสองเป็นคัมภีร์พระอภิธรรมของนิกายสรวาสติวาทยุคแรก เมื่อมีการอภิปรายเกี่ยวกับทฤษฎีนี้ แสดงว่าในช่วงเวลานั้น “ชื่อ” ของนิกายสรวาสติวาทคงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้ว ทั้งฝ่ายเรียกและฝ่ายถูกเรียก

นอกจากนั้น มีผู้แสดงทัศนะว่า “สรรพสิ่งมีอยู่”³² ซึ่งเป็นถกเถียงปรากฏอยู่ในคัมภีร์อภิธรรม **กถาวัตถุ** ซึ่งตัวคัมภีร์นี้เกิดขึ้นเมื่อสังคายนาครั้งที่ 3 ในสมัยของพระเจ้าอโศก ในช่วงเวลาหลังจาก 268 ปีก่อนคริสต์ศักราช หลังจากนั้น คัมภีร์พระอภิธรรมทั้ง 6 คัมภีร์ของนิกายสรวาสติวาทจึงได้เกิดขึ้น เพื่ออธิบายอธิบายความหมายที่ถูกต้อง ต่อมาในสมัยของคัมภีร์พระอภิธรรม **ขุญานปรัสถาน** (毘智論) ทฤษฎีสามกาลมีอยู่ จึงมีความชัดเจนขึ้น

ในคัมภีร์ **ทีปวังสะ มหาวังสะ** มีปรากฏศัพท์คำว่า “สัพพัตถวาท” หากพิจารณาจากความหมายของชื่อนี้ เป็นการบ่งบอกให้เห็นอย่าง

32 ถกเถียงว่า สัพพมตฺติตฺวาทกถา (sabbam-atthīti-vādakathā) กล่าวเกี่ยวกับรูปขันธ์เป็นต้นว่ามีอยู่ทั้งในอดีต อนาคต ปัจจุบัน เพราะว่าไม่ได้ละทิ้งสภาวะของขันธ์ ดังนั้นธรรมทั้งหลายจึงจำแนกอยู่ในกาลทั้งสาม คือ อดีต อนาคต ปัจจุบัน

เด่นชัดว่า มีความหมายต่างกับคำว่า สัพพัตถิวัต และสันนิษฐานว่าเป็นแนวคิดที่อยู่ก่อนหน้าแนวคิดที่ว่า “สรรพสิ่งมีอยู่” จะมีการจัดเรียบเรียงเป็นระบบ

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น การเรียกชื่อตนเองว่า สัพพัตถิวัต *Sabba-attha-vāda* หมายถึง ผู้กล่าวอธิบายความหมายทั้งหมด ต่อมาจึงกลายเป็นมีความหมายว่า “ผู้กล่าวอธิบายสิ่งที่ เป็นเป้าหมายในการถูกรู้” แต่สิ่งที่ เป็นเป้าหมายในการถูกรู้มีอยู่ในกาลที่เป็นอดีต และอนาคตด้วย ในที่สุด ภายหลังจึงมีชื่อเรียกว่า “สัพพัตถิวัต” (*Sabba-atthi-vāda*) ที่ตรงกับภาษาสันสกฤตคือ “สรวาสติวัต” (*Sarva-asti-vāda*)³³

ตามตำนานลังกาที่กล่าวมาข้างต้นได้บันทึกว่า นิกายสัพพัตถิวัต หรือสัพพัตถิวัตแยกตัวออกมาจากนิกายมหิงสาสะกะ โดยอธิบายว่า

33 ยังหลงเหลือการเปรียบเทียบคำศัพท์นี้ในพระวินัย แต่ในคัมภีร์ **มหาสาขมิกะวินัย** (ปีที่แปล หลังคริสต์ศักราช 418 ปี) ซึ่งเป็นพระวินัยของ นิกายมหาสาขมิกะที่แปลโดยพระฟาเหียน (法顯) ร่วมกับพระพุทธรักษา (佛陀跋陀羅) พบคำว่า “薩婆多 (*sabbattha*)” [ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ ถอดเสียง] โดยกล่าวว่า เป็น นิกายสรวาสติวัต เนื่องจากคำว่า “薩婆多” โดยนัยคือ ชนทั้งที่มีสภาวะอยู่ในกาล 3 คือ อดีต อนาคต ปัจจุบัน จึงมีชื่อ [โดยแปลเป็นภาษาจีน] ว่า “一切有” (薩婆多者. 晉言說一切有. 所以名一切有者. 自上諸部義宗各異. 薩婆多者. 言過去未來現在中陰各自有性. 故名一切有. T22: 548b¹⁷⁻²⁰).

แม้ในคัมภีร์พระวินัย 薩婆多部毘尼摩得勒伽 (ปีที่แปล หลังคริสต์ศักราช 433 ปี) ของนิกายสรวาสติวัต โดยพระสังฆวรมัน (僧伽跋摩譯) ก็ใช้คำว่า “薩婆多” (*sabbattha*) ดังนั้น คาดว่า การใช้คำเรียกว่า “*Sabbatthavādin*” ก็ยังพบเห็นได้อีกแม้ในยุคหลัง

นิกายนี้เป็น**ผู้จำแนกอรรถ**โดยอรรถาธิบายให้มีความชัดเจน จึงไม่อาศัยพระสูตรเป็นที่ตั้ง เพราะรูปแบบของพระสูตร ไม่มีการอรรถาธิบายให้ชัดเจน³⁴ ดังนั้น นิกายสัพพัตถวาท หรือ สัพพัตถิยวาท อาจถูกเรียกว่าเป็น “วิรัชชวาท” เช่นเดียวกับนิกายมหิงสาสะกะ

พระภควะได้กล่าวว่า มีพระภิกษุบางพวกกล่าวว่า สรรพสิ่งที่ปรากฏมีการดับไปแล้ว มีการปรากฏอยู่ในขณะนี้ และมีการยังไม่ปรากฏ เพราะมีเหตุจึงเรียกพวกนี้ว่า เหตุวาท ด้วยเหตุนี้อาจเป็นชื่อเรียกขานอีกชื่อหนึ่งของนิกายสรวาสติวาทจากแนวคิดที่มีลักษณะเฉพาะนี้ นอกจากนั้น การปรากฏของกลุ่มที่เรียกว่า “วิรัชชวาท” ในนิกายสรวาสติวาทที่เรียกขานตัวเองว่า “ไวภาษิกะ” คาดว่าเป็นรุ่นหลังจากยุคของพระกาตยายนีบุตร

ในคัมภีร์นิกายสรวาสติวาทมีบันทึกเกี่ยวกับตำนานการสืบทอดธรรมประมุขของนิกายสรวาสติวาท โดยเรียงลำดับดังนี้ พระพุทธเจ้า→พระมหากัสสปะ→พระอานนท์→พระศานกวาสี→พระอุปปุตตะ→พระธฤตกะ ตำนานนี้คาดว่าเป็นตำนานของนิกาย**มูลสรวาสติวาท** หากพิจารณาในแง่ที่ว่า การไปเผยแผ่ธรรมของพระมัชฌันติกะ ณ แคว้นกัศมีระ เป็นการขับไล่ผู้นำของนิกาย**สรวาสติวาท** ที่อยู่ ณ แคว้นกัศมีระ คือ พระมัชฌันติกะ ที่มีความเห็นต่างกับสายที่อยู่ ณ แคว้นมคธ เราสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นร่องรอยซึ่งแสดงให้เห็นถึงต้นเค้าของนิกายสรวาสติวาท

ตามตำนานข้างต้นที่กล่าวมา พระอุปปุตตะผู้เป็นพระอยู่ใน

สมัยพระเจ้าอโศก มีลำดับก่อนหน้าพระกาทยายนีปุตระ เป็นศิษย์ของ พระศากนกวาสีและสืบทอดธรรมประมุขต่อจากท่าน จากนั้นได้เผยแผ่ ธรรมที่แคว้นมคธรา โดยพำนักอยู่ ณ เพื่อขอเขาอุรุมนทะ³⁵ จึงมีการ เรียกพระเถระและกลุ่มศิษยานุศิษย์กลุ่มนี้ว่า นิกายอุรุมนทะ ดังนั้น **เป็นไปได้ที่** ในเวลานั้นนิกายสรวาสติวาทได้กำเนิดขึ้นแล้วจาก พระมัชฌันติกะผู้เดินทางไปเผยแผ่ที่แคว้นกัศมีระโดยมีทศนะที่แย้งกับ ทศนะที่เห็นว่า “สรรพสิ่งเป็นสิ่งสมมติ ไม่มีอยู่จริง”

หลังจากนั้น นิกายสรวาสติวาทที่อยู่ ณ แคว้นมคธรา ก็มีชื่อเรียก ขานว่า “มูลสรวาสติวาท” และมีคู่ปรับคือ นิกายมหาasanghika ที่เผยแผ่ อยู่ในแคว้นมคธราเช่นเดียวกัน ส่วนทางด้านคัมภีร์หรือกรรมของนิกาย สรวาสติวาทก็ได้ถือกำเนิดขึ้นที่แคว้นกัศมีระเป็นส่วนใหญ่

35 Mitomo เรียกชื่อเขานี้ว่า อุรุมนทะ (แต่ในประโยคนี้ ต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น เรียก อุรุมนทะ ซึ่งคาดว่ามันจะไม่ถูกต้อง เมื่อเทียบกับชื่อสรุปการเรียก ชื่อภูเขาใน ๒) มุรนต์กะ(Muruntaka), อุรุมนทะ (Urumundaka), รุรุมนทะ (Rurumundaka) ในข้อ 2. การกำเนิดสรวาสติวาท ที่เป็นตอนก่อน ของบทความนี้) แต่ผู้แปลพบว่าการเรียกว่า อุรุมนทะ รุรุมนทะ ในคัมภีร์ สันสกฤตที่ Mitomo อ้างถึง เช่น อโศกกวทาน ทิวยาวทาน ซึ่งมีความ แตกต่างกันในอักขระที่ออกเสียง เช่น ณ (n) กลายเป็น น (n) ท (d) กลายเป็น ท (d) ทำให้ไม่ทราบแน่ชัดว่า Mitomo ใช้ฉบับของผู้ใดชำระ เป็นต้นฉบับ

บทความนี้ผู้แปลขอแปลตามต้นฉบับภาษาญี่ปุ่นของ Mitomo เพียงแต่ตั้งข้อสังเกตไว้เกี่ยวกับประเด็นของคำศัพท์เหล่านี้ที่ปรากฏในคัมภีร์ สันสกฤต (ผู้แปล)

อักษรย่อและบรรณานุกรม

- AKBh *Abhidharmakośabhāṣya of Vasubandhu*. 1967. Tibetan Sanskrit Works Series vol.VIII. edited by P.Pradhan. Patna: K.P.Jayaswal Research Institute.
- Div *The Divyâvadâna, a collection of early Buddhist legends, now first edited from the Nepalese Sanskrit mss. in Cambridge and Paris*. 1886. edited by E. B. Cowell, and R. A. Neil. Cambridge: University press.
- LKV *The Laṅkāvatāra sūtra*. 1923. edited by B. Nanjio. Kyoto: Otani University Press.
- Nanden *Nanden-daizōkyō* 南伝大蔵経 (พระไตรปิฎกบาลีแปล ญี่ปุ่น ฉบับนั้นเดนไดโซเคียว). 1935-1941. Tokyo: Daizōshuppansha.
- T *Taishō-shinshū-daizōkyō* 大正新脩大蔵経. 1924-1934. Tokyo: Daizōshuppansha.

เมธี พัทธษัตรีธรรม.

- 2559ก "Samayabhedoparacanacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถ วิเคราะห์ (1)." *ธรรมธारा วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา* 2(1): 67-103.

2559ข "Samayabhedoparacanacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (2)." **ธรรมธारा วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา** 2(2): 57-106.

เมธี พิทักษ์ธีระธรรม, แปล.

2560 "การกำเนิดนิกายสรวาสตีวาท (1)." **ธรรมธारा วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา** 3(1): 89-123. (แปลจาก ภาษาญี่ปุ่นของ มิโตะโมะ เคนโย, MITOMO Kenyō (三友容). 1996."説一切有部の成立." *Journal of Indian and Buddhist Studies* 印度学仏教学研究 89: 1-11.)

AKANUMA, Chizen (赤沼智善).

1925 "Bunbetsu-ronsha-ni-tsuite 分別論者に就いて (ศึกษาเกี่ยวกับวิภังคชาทิน)." *Shūkyō-kenkyū* 宗教研究 25: 43-64.

KIMURA, Taiken (木村泰賢).

1968 *Abidatsumaron-no-kenkyū: Kimura-Taiken-zenshū* 4 阿毘達磨論の研究・木村泰賢全集 4 (งานวิจัยพระอภิธรรม - รวมผลงานเขียนของ คิมูระ ไทเคน ลำดับที่ 4). Tokyo: Daihorin-Kaku.

MITOMO, Kenyō (三友健容).

- 1997 *"Goji-hihō-to-ubu-no-seiritsu 五事非法と有部の成立."*
Nijiren-kyōgaku-no-shomondai: Asai-Endō-sen-
sei-koki-kinen-ronnbunnshū 日蓮教学の諸問題: 浅井
円道先生古稀記念論文集: 935-967(R). Kyoto: Heiraku-
shoten.

Sanrongengi (三論玄義).

- 1918 *Sanron-gengi 三論玄義 Bukkyō-taikei / Bukkyō-*
taikei-kankō-kai-hensan 5: Daijō-sanron-dai-gishō
佛教大系 / 佛教大系刊行會編纂 5: 大乘三論大義鈔. Tokyo:
Bukkyōtaikeikankōkai.

SATŌ, Mitsu'o (佐藤密雄).

- 1991 *Ronji-fu-kaku'on-chū 論事付覚音註 (คำแปลคัมภีร์*
อภิธรรมกถาวัตถุและกถาวัตถุอรรถกถา). 2nd ed. Tokyo:
Sankibōbusshorin.

SHIZUTANI, Masa'o (静谷正雄).

- 1978 *Shōjō-bukkyōshi-no-kenkyū: buha-bukkyō-no-sei-*
ritsu-to-hensen 小乗仏教史の研究—部派仏教の成立と
変遷— (งานวิจัยประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาหินยาน:
กำเนิดและพัฒนาการพุทธศาสนายุคแตกนิกาย) Kyoto:
Hyakka'enkan.

TERAMOTO, Enga, and Tomotsugu HIRAMATSU (寺本婉雅, 平松友嗣).

1974 *Zō-kan-wa-sanyaku-taikō: Ibushūrinron* 藏漢和三譯
對校: 異部宗輪論 (คำแปลเปรียบเทียบสามภาษา ทิเบต จีน
ญี่ปุ่น: คัมภีร์สมยเถาปจจนจักร). Tokyo: Kokushokankōkai.

TSUKAMOTO, Keishō (塚本啓祥).

1980 *Shoki-bukkyō-kyōdan-no-kenkyū* 初期仏教教団史の
研究 - 部派の形成に関する文化史的考察 (*A History of
the Early Buddhist order: A Historical Study on the
Formation of the Indian Buddhist Schools*). 2nd ed.
Tokyo: Sankibōbusshorin.

